

ئەدەبىي كلاسسىك / ئەدەبىي
نەفرەتلىكراۋ ... غەبدولموتەلىپ
غەبدوللىلى

1/1

(رَبَّاز، المنهج، میتد) کَمَه ځَ پرنسیب و بیرو ځای هارم ځی پځکه وه ه ځکردووی بیریار ځ، یان فیهله سوف ځ، یان قوتابخانه یه که له بواره جیاوازه کاند، ب ځ گیشن به نهجامی خوازراو. به ځام نهوهی ر ځبازی نهدهبی له نهوانیدیکه جیا دهکاتهوه، نهوهیه که ناش ځ داه ځنهرانی نهدهبی له چوارچ ځوهیهکی دیاریکراودا قهتیس بکهین، چونکه نهدهب (وه ځ داه ځنان) ههمیشه ځی به سهر ر ځبازه نهدهبییه باوه کاند دهسه پ ځنځت و پانتاییهکانیان بهرفرهوان دهکات و دهرگاکانیان بهرهو زیندهگی دهکاتهوه، بهو مانایهش ر ځبازی نهدهبی نهو کاته ده ب ځته ج ځگای گفتوگ ځ و دانووستاندنی فره رهه ند و به سوود، که بش ځ له بهرژهوهندی پ ځکها ته هونهرییه کاند ځی بنو ځنځ، به دیوهکی دیکهش دههوه ځ ب ځم هه موو ر ځباز ځکی داه ځنهرانه توانای ئیزافه کردن و نو ځکردنهوهی هیه، هر تهنها له سنوری دووباره کردنهوه و لاسا پکردنهوه دا گیر ناخوات.

[illegible]

ره نڱه بتوانين بڼـڼـين ئهـدهـي کلاسيک سهره ڼـڼـاي بڼـڼـاو بوونهـوي وهک
 ئهـدهـبڼـکـي به (سا ڼـڼـاچوو) کهـچـي ناښـڼـ له کات و شو ڼـڼـني دياريکـراو و

كٲمهٲٲك تايبه تمه ندى دياريكراو به ندى بكهين، چونكه بهشكى زرى
 ئهدهبى كلاسيك هه موو ئه و بهرهمه ئيبداى و جوانانه دهگرٲتهوه، كه
 وٲٲاى ئه وهى ساٲانكى درٲٲريان به سهردا تٲپهٲيووه، كه چى ئٲستايشى
 له گهٲدا بٲت خوٲنه رانكى زٲريان له دهورى خٲيان كٲ كردٲتهوه.
 بهٲام له بهر ئه وهى ئهدهبى كلاسيك دژ به ئهدهبى شهعبى هاٲته
 ناوه وه، يان له بهر ئه وهى دژ به سيستم و ئاكار و نٲرم و پٲوانه
 باوه كان كارى كردووه، بٲيه جوانى ئه و ئهدهبه به چينى باٲا و
 ئهرستٲكراته وه لكٲنراوه!

ئهرستٲعهقٲ وهك بنهما و پٲوانهى فلهسه فهى جوانى ئهدهب بهرجهسته
 دهكات، له سهر ئه و بنهمايه ئه وهعهقٲ و رٲشنبيرييه، په يامى
 كٲمهٲا يه تى ئه ديب و شاعير ديارى دهكات و خٲشى و سوود يهك دهخات،
 ههر به و مانا يهش ئهرستٲ پٲيوايه ئهدهب بٲ هه مووان نييه، بهٲكو بٲ
 دهسته يهكى دياريكراوى رٲشنبيره، ته نها ئه و دهسته يهيه له هونه ر و
 جوانى شيعر ده گهن، له و خاٲه وه رهخنه گران ئهدهبى كلاسيك به دژى
 ئهدهبى شهعبى ناو ده بهن. بايه خى ئه و خاٲهش راسته وخٲ په يوهسته به
 گرنگيدانى ئهرستٲ به فٲرم و شٲواز له لايهك و روونى و جوانى و
 گوزارشت كردن له لايهكى ديكه وه... جگه له وهش هه ميشه ئهرستٲ جهختى له
 سوودى ئهدهب و هونه ر كردٲتهوه، سوودى ئهدهب و هونه ريش لاي ئهرستٲ
 ئه وه يه، كه چٲژ و خٲشيمان پٲبهبهخشٲت! به بٲواى ئهرستٲ هه موو
 ئه وانesh له رٲگاي فٲربوون و پيشه كارىيه وه دٲته دى، فٲربوون و
 پيشه كارىيش پشت به ئيلهام و به هره ده به ستٲت.

به كورتى ده توانين بٲٲين ئهدهبى كلاسيك، له ديد و تٲٲوانينى
 ئهدهبى گريكييه وه ههٲقوٲاوه، به دژى ئهدهبى شهعبى و كٲى وٲنا كردن
 و دابونه ريت و ئاكاره باوه كان ده وه ستٲ و به دهسته يهكى
 دياريكراوه وه ده لكٲت.. وهك ده زانين ئهدهبى يٲنانى به هه موو
 ژانره كانىيه وه ههر له رهخنهى ئهدهبى و ئهفسانه وه تا ده گاته شيعر
 و شانٲوه به (په يگانيزم) بٲهرستىيه وه به نده، كه واته ئهدهبى
 كلاسيك سهر به په يگانيزمى يونانييه، دواتر رٲمانىيه كان دٲن و
 هه موو ئه و به ها ئهدهبىيانه له يٲنانىيه كانه وه وهرده گرن. ده مه وٲ
 له كٲى ئه و قسانه وه بٲٲم ئهرستٲ وهك چٲن به دامه زرٲنهرى
 بنهماكانى تىٲرى ژانره ئهدهبىيه كان ناسراوه، به هه مان شٲوه به
 دامه زرٲنهرى ئهدهبى كلاسيكىش ده ژمٲردرٲت، به ديوه كهى ديكهش ئهدهبى
 كلاسيك له بهر ئه وهى به ئهدهبى چين و دهسته يهك داده نرٲت، كه دژى كٲ
 و دابونه ريت و نٲرمه باوه كان وه ستاوه، بٲيه ده شٲ وهك ئهدهبىكى
 نه فره تلٲكراو ته ماشاى بكهين.

له‌وه‌ی بـ مانه‌وه‌ی گیانی خـی پارـزگاری له کـنه‌خوازی ده‌کرد، به دیوه‌که‌ی دیکه‌ش به‌رده‌وام هه‌وـی ئه‌وه‌ی ده‌دا، ده‌سه‌ـات‌ه‌که‌ی له سامانی دنیایی بـ به‌ش نه‌کات! به‌و مانایه ده‌شـ بــین هه‌ر له سه‌ده‌ی سـزده‌وه حکومی پاشایه‌تی خـی له دوو عه‌قـی جیاوازه‌وه ده‌بینـته‌وه، یه‌کـکیان ده‌سه‌ـاتـی ده‌ره‌به‌گایه‌تی، که خـی به ئایینه‌وه هه‌ـده‌واسـی، ئه‌ویدیکه‌یان بورژوازی، که به دنیاوه لکاوه. له پشت عه‌قـی ده‌ره‌به‌گایه‌تی په‌یوه‌ست به ئایینه‌وه، ئه‌ده‌بی شه‌عی وه‌ستا بوو، به‌ـام له دوو‌توـی عه‌قـی بورژوازی دنیایی، ئه‌ده‌بی کلاسیکی نه‌فره‌تلـکراو.

که‌واته ئه‌ده‌بی نه‌فره‌تلـکراو له‌لایه‌ن ئایینه‌وه ئه‌ده‌بـکه، که بانگه‌شه‌ی عه‌قـ و ئازادی و تاکه‌گه‌راییی ده‌کات و هه‌ژموونی ئایینی و ده‌سه‌ـاتـی نـرمه ئایینه‌کان به سه‌ر کـمه‌ـگادا ره‌تده‌کاته‌وه، هه‌ر به‌و مانایه‌ش پشت به‌ستنی ئه‌ده‌بی کلاسیک به نموونه باـکانی ئه‌ده‌بی یـنـانی و رـمانی (داستانی ئه‌لیاده و ئـدیسـه، هـمیرـس و شانـگه‌ریه‌کانی سـفـکلیس و یـربیدیسـ.) و لاسایی کردنه‌وه و درسه‌کردنی بنه‌ما هونه‌ریه‌کانیان و دواتر خـ داده‌مه‌زراند له سه‌ر بنه‌ما تیـریه‌کانی گه‌وره فه‌یله‌سوفانی یـنان و رـمان (ئه‌فلاتوون و ئه‌رستـ و هـراس) و به تایبه‌تی کتـبی (هونه‌ری گوتار) و (هونه‌ری شیعـی ئه‌رستـ، هه‌ر ته‌نها له هه‌نگاوانان له ئه‌ده‌ب و هونه‌ری شه‌عبیه‌وه بـ کلاسیک، کورت نا‌کرـته‌وه! به‌ـکو له پشت ئه‌و گه‌شه هونه‌ری و ئه‌ده‌بیه، گـانـکاریه‌کی گه‌وره، له بیرکردنه‌وه و تـوانینی کـمه‌ـگای ئه‌وروپی له ئارادا بوو، ئه‌ویش ته‌جا‌وزکردنی ده‌ره‌به‌گایه‌تی و هه‌نگاوانان بوو به‌ره‌و بورژوازی و سه‌رمایه‌داری و سه‌رمایه‌داری بازرگانی..

وه‌ك گوتمان له سه‌ده‌ی دووه‌می زایینییه‌وه (ئـلـس گیلیـس)* زاراوه‌ی کلاسیکی به دژی ئه‌ده‌بی (زاره‌کی) به کار هـنا، به‌ـام هه‌میشه مه‌سیحیه‌کان هه‌وـی ئه‌وه‌یان ده‌دا، ئه‌ده‌بی کلاسیک ئه‌و به‌ها بته‌رستییه له‌خـی دا‌بماـت و مـرکی (ئینجیل) و بنه‌ماکانی ئایینی کریستیانـی له‌خـ بگرـت، به‌ـام نه‌یان‌توانی له‌و باره‌وه سه‌رکه‌وتنی ته‌واو به ده‌ست به‌ـنین، چونکه ئه‌ده‌بی کلاسیک خـی له گه‌ـانه‌وه بـ ئه‌ده‌بی گریکی و رـمانی کـندا هه‌ـده‌گرته‌وه، بنه‌ما سه‌ره‌کیه‌کانی ئه‌و ئه‌ده‌به‌ش وزه‌کانی خـی له تـوانینی بته‌رستییه‌وه وه‌رگرته‌بوو! هه‌ر له‌ـشه‌وه ئه‌دیپ و ره‌خنه‌گرانی ئیتاـیا له سه‌ده‌ی سـزده‌ی زایینییه‌وه دوا‌ی په‌یبردن به‌و تـوانینه و کاره‌کانی ئه‌رستـ، به‌ره‌وـکی زـریان به ئه‌ده‌بی کـنی یـنـانی دا.

به دیوه‌که‌ی دیکه‌ش نووسه‌ری ئیتاـی (جیـفانی پـکاچـ 1313-1375ز) که هه‌موو هه‌وـه‌کانی له (دیکامیرـن) دا خـی ده‌بینـته‌وه: دیکامیرـن

پښتانه په سده كورته چيځي كورته و له ماوهي (10) ژدا و (10) كس (حفت كچ و س كوي گهڼ) كه له ترسي بڼو بوونه و نه خشي كډل را، له بڼو خانه يه كدا خيان حشار دابوو، ټو چيځي كانه دهگڼ نهوه، جياوازي ټو كډمه چيځي كه له وډايه، كه پاڼو نه كانيان هر تنه ها له چيني با و ټريست كرات نين، به كو خزمه تكاره كانيش رڼي پاڼو هاني ټدا دهگڼن. وهك چن سروشتي چيځي كه كان شوهي گاڼته جاي له خ دهگرن، هر بهو شوه يه ش پكچي كار ه ناشيرينه كاني پياواني ټاييني ريسوا دهكات. لږدها پكاشي وهكو (دانتي 1265-1321) بڼو پاڼو نه كان په ناي نه برد ته بهر (رابردو)، به كو پاڼو نه كاني له نمونه و واقعي (سهردهم) هكي خي هه ښاوه. (ټو كډمه چيځي كه له لايه ن "صالح علماني" ته رجه مه زما ني عه ره بي كراوه، سا ي 2006 له ده زگاي "مه دا" چاپ و بڼو كراوه ته وه) دواتر پكاشي هه موو ته مه ني خي بڼو راځه كړني كډميدياي دانتي ته رخان دهكات، بڼو ټوهي له و رڼو گايه وه له گه سهردهم بيگونځن.

ټه گه رچي نووسه ر و ره خنه گراني ټده بي، رڼو بازي كلاسيك به كډن ترين رڼو بازي ټده بي ده ستنيشان ده كن، به ټام بڼو گومان ټده ب و هونه هه ميشه له پش ټو ناوان و رڼو بازانه وه بووني خي هه يه، هه ميشه ناوان پشت به بنه ما و سيما دياريه كاني ټو بوونه ده به ست، كه له پيش ناوانه وه كډمه ځ پانتايي جياواز بڼو خي فه راهم دهكات.

1/3

وهك چن له نوان رڼو بازي ټده بي و رڼو بازي ره خنه ټده بي جياوازي هه يه، به هه مان شوهش (شه پل- تيار) و (رڼو باز- منهج) يش جياوازيان له نواندا هه يه، ټه گه ر بڼو قسه كړن له رڼو بازي ټده بي قسه له رڼو بازي كلاسيكي و رڼو مانسي و واقعي و ره مزي و بهرنا سي و وجودي و عه به سي. بكه ين، ټوه رڼو بازه كاني ره خنه ټده بي خيان له رڼو بازي مڼوويي، كډمه لايه تي، دهرووني، ټيست ټيكي. هه ډه گرنه وه، به ديوه كي ديكهش ده توانين دوو شوه له رڼو باز دياري بكه ين، رڼو بازي (ناوه كي) كه خي له وه سفكردن و شيكردنه وي خودي ده قدا ده ډز ټه وه، رڼو بازي (ده ره كي) كه به مڼووي به راورد كړني ده قه كانه وه به نده. كه چي (شه پلي ټده بي) خي له و ټا ټسته يه، يان ديده، يان فيكره تي ريه روو ته دا ده بين ټه وه، كه ره نكه له ميان كډمه ځ هلكا ريده به ج به ټر ټ، دواچار دهش هه موو ټه وانه ش به ره و (رڼو باز) مان به رن.

وهك ده زانين سهره تاكاني ټده بي كلاسيك له ټي ټا چه كه ره ي كړدوه، سده ي دوازه و س ډده (دانتي) يه كډ بووه، له رابه راني رڼو نيسانس و به ناوبانگ ترين شاعيري ټي ټا، كه داواي كړد، له بري زما ني

(لاتینی) زمانی (نه تهوه) یی بـ نووسین به کار بهـنـرتـ. * وهك چـن شاعیر و نووسهـری ئیتـاـی (پیتراک 1304-1374) به یهـکـم کـهـس دهژمـردـرت، که ههـوـای داوه (زانستی مرـقـایهـتی) رووبهـووی (لاهوت theology) بکاتهوه و یهـکـکـیش بوو، لهـوانهـی که لهـگهـ دانـتی بهـ هـای ههـوـستی سیاسیان لهـ شارهـکهـی خـیان وهـدهـرنـراون. یهـکـکی دیکه لهـو شاعیرانهـی که دهـورـکی باـای لهـ بـاو کردنهـوهـی ههـستی نهـتهـوهـییدا بینـی (پـکـاشیـ) بوو..

بهـام لهـگهـ ههـموو ئهـوانهـشدا ئهـدهـبی کلاسیک لهـ فـهـنـسا پـگهـیشت. شاعیری کـشکی مهـلیک (هینری چوارهـم) ی فـهـنـسا (فرانسوا دو مالـرب 1555-1628ز) به رابهـری ئهـو رـبـازه لهـ قهـم دهـدرـت، وهك چـن ههـر یهـک لهـ (کـرنـی 1601-1648) شاعیر و دراما نووس و (راسین 1639-1699) شاعیر و شانـنامه نووس، دوو (قـناغـی جیاوازی) ئهـدهـبی کلاسیک، لهـ فـهـنـسا پـکـدهـهـنـن. لـرهـدا دهـمهـو لهـ نـوان شوـنی سهـرهـهـدان و شوـنی گهـشهـکردنی ئهـدهـبی کلاسیک بـمـم ئهـگهـر ئیتـاـیا وهك شوـنی سهـرهـهـدان، راستهـوخ لهـ سهـر لاساییکردنهـوهـی ئهـدهـبی گریکی وهـستا بـت، ئهـوه دهـشـ وـای ئهـو پرنسیبهـ بـوامان بهـ جـرـک لهـ جیاوازی و ههـبـژاردن ههـبـت، ئهـویش تـکهـکردنی پرنسیبی عهـقـه به پرنسیبی لاساییکردنهـوه. بهـو مانایهـش ئهـگهـر چهـمکی لاساییکردنهـوهـی ئهـرستـی بنهـما فهـلسهـفیهـکانی رـبـازی کلاسیک بهـرهـم بهـنـت و بهـشـوهـیهـکی گشتی خهـسـه ته هونهـرییهـکانی پهـیوهـندی بهـ (روونی دهـرـبـین) و (تـکهـمی پـکهـاتهـی رسته) و (رهـوانـبـژی شـوازی) وهـهـبـت، ئهـوه لهـ کـی ئهـو خهـسـه تـانه، دهـتوانین بایهـخی (بابهـت) و پشتگوـخستنی (خود) ههـبـگرینهـوه؟! بهـام فـهـنـسییهـکان لهـ رـگـای تـکهـکردنی پرنسیبهـکانی عهـقـه، ههـوـیان داوه سنورهـکانی ههـست و سـاز و خهـیا دهـستنیشان بکهـن، ههـر لهـوـشهـوه (راسین) دهـتـ: با بهـ (دـ بیر بکهـینهـوه) و (به عهـقـه ههـست بکهـین) و (به خهـیا دهـرک بکهـین).

به کورتی ئهـگهـر ئیتـاـیهـکان لهـ سهـر رـبـازی یـانـیهـکان جهـختیان لهـ رـبـازی کلاسیک کردبـتهـوه، ئهـوه فـهـنـسییهـکان بهـ لای ئهـدهـبی (لاتینی) دا شکاونهـتهـوه، ههـر لهـ سهـر ئهـو بنهـمایهـش دهـشـ پهـنجه بـ خهـسـه ته هونهـرییهـکانی ئهـدهـبی کلاسیک لای فـهـنـسییهـکان درـبـژ بکهـین، که خـی لهـ زاـبوونی (فـرم) بهـسهـر (ناوهـک) دا دهـبینـتهـوه، ههـموو ئهـوهـش جیاوازی نـوان تیـری لاساییکردنهـوهـی ئهـرستـ و پرنسیبهـکانی عهـقـه مان نیشان دهـدا!! لـرهـوهـیه (راسین) ههـوـدهـدا شانـی لاتینی بنووسـتهـوه، نهـك (سـفـکلیس) ی گریکی.. بهـام دهـبـ لهـ بیرمان نهـچـت، ئهـو کاته رـبـازی کلاسیک لهـ ئهـوروپا گهـشهـی کرد، که لهـ ههـوـای گهـهـاـکردنی بهـها مرـییهـکاندا بوو، بهـو مانایهـش بهـشـکی زـری ناوانی ئهـو ئهـدهـبه راستهـوخ پهـیوهـندی بهـ بهـها مرـییهـکان و

نەمرییهو ههیه، دواچار هەر لهووه دهتوانین بـئـین ئهدهبی کلاسیک نه شوـن دهـناسـ و نه کات و چینهکی دیاریکراوی کـمهـایهـتی، به دیوهکهی دیکهش رـبازی کلاسیک سهر به گـانکاریه گهرهکانی شارستانی و دنیای بیرکردنهوه و بوارهکانی ئابوری و کـمهـایهـتی و سیاسیه.

1/4

رـبازی کلاسیک هەر له سهدهی دووهمی زایینی لهلایهک وهک رـبازی قوتابخانهیی، یان بنهـهتی و باـیـی. و له لایهکی دیکه وهک ئهدهبـکی ئاـستهکراوی دهسته و تاقمـکی ئهرستـکراتی و پایه بهرز. خـی له رهوانبـژی زمان و هـزی تهعبیرکردن و روون و ئاشکراییی دهـزـتهوه، بهـام له سهردهمی رـنيسانسی ئهروپی ئهدهبی کلاسیک به ههموو ئهوه ئهدهبه دهگوترا، که خـی له بهها مرـییهکان (خـر) و (راستی) و (جوانی)دا دهبینیهوه! ههیشه بهها بهرزهکانی مرـقیایهتیش دهکهونه دهروهی شوـن و کات و چینهکی دیاریکراوی کـمهـایهـتییهوه. بهها مرـییهکان له خهسـهته سهرهکیهکانی ئهدهبی سهردهمی رـنيسانس دهژمـردـن، لهگه ئهوهشدا ئهدهبی کلاسیک له سهردهمی رـنيسانسدا به ههمان شـوهی سهردهمی پـشو، پارـزگاری له شـواز و رهوانبـژی و هـزی تهعبیرکردن و بهرجهستهکردنی سـز و پهیوهستبوون به پرنسیبهکانی ئهخلاق و رـزگرتن له نـرمه کـمهـایهـتییه باوهکان و بهکارهـنانی بـ ئامانجی فـربوون. دهکرد. دهههـمـ بـم ئهوهی ئهدهبی کلاسیک له سهدهی دووهمی زایینی و سهردهمی رـنيسانس، جیا دهکاتهوه، جگه له بهها مرـییهکان، خـی له کهشفکردن و شیکردنهوهی دهروونی مرـف و جهختکردنی شـواز و بابهتگهرایدا دهبینـتهوه، ههموو ئهوانهش پشت به (رـشـیری) و (پیشهیی بوون) دهبهستـت، ئامانجهکشی له چـژی هونهرییدا دهردهکهوت. ههـبهته له دووبارهکردنهوهی ههموو ئهوانهـدا، پرسپاری من ئهوه نییه (ئهدهبی کلاسیزمی کوردی) دهکهوتـته کوـی ئهدهبی کلاسیکهوه؟ بهـکو دهههـمـ بـم ئهگهر به شـوهیهکی گشتی ریشهی ئهدهبی کلاسیک به ههموو ژانرهکانیهوه به دید و بـچوون و تـوانینی بتههرستی گرێکیهوه بهند بـت و رـمانیهکان کـی ئهوه بیروـا و بهها ئهدهبیانهیان لهوانهوه وهرگرتـت، ئایا دهتوانین دیدی بتههرستی له نـو (ئهدهبی کلاسیزمی کوردی) بهدی بکهین؟

کریستانییهکان له سهردهمی خـیان دژی بههای بتههرستی بوونه و ههـیانداوه ئهدهبی کلاسیک مـکی ئایینی مهسیحی وهربگرـت، بهـام هـی سههرنهکهوتنیان راستهوخـ پهیوهندی به هـزی سههرچاوه یـنانیهکهوه ههـبووه!! بهـام له بیرمان نهچـ له سهدهکانی ناوهـاست (پـش رینيسانس) دهسهـاتی کلیسا، پیاوانی ئایینی توانیان ئهدهب و

هونه‌ر به گشتی بخه نه ژر بیرو ایه که له‌گه کلیسه‌دا بگونج،
 ئه‌ده‌ب و هونه‌رییان ئا‌استه ده‌کرد و ده‌یانویست له‌ خزمه‌تی ئایین و
 پیاوانی ئایینیدا ب‌ت، هر ب‌یه فیه‌له‌سوفانی ئیست‌تیکا رایانوایه
 که ر‌نیسانس قه‌مه‌باز که به‌ سهر سه‌ده‌کانی ناوه‌‌است و بیرو‌ای
 کلیسه. رینیسانس هه‌و‌دان‌کی مه‌زن بوو ب‌ رزگار بوون له‌و ک‌ت و
 پ‌وه‌ندان‌ی ده‌ره‌به‌گایه‌تی به‌ سهر نووسهر و هونه‌رمه‌نداندا سه‌پاند
 بوو. *

شاعیر و ره‌خه‌گری ئینگلیزی (ج‌ن میل‌ن 1608-1674) یه‌ک‌ک بوو
 له‌وانه‌ی که ئایین و کت‌بی پیر‌ز (ئینجیل)ی به‌ سهرچاوه‌ی سروش
 داده‌نا و وه‌ک ناوه‌‌کی کاره‌کانی سوودی ز‌ری ل‌وه‌رده‌گرتن. به
 دیوه‌که‌ی دیکه‌ش میل‌ن یه‌ک‌ک بوو له‌و ره‌خه‌گرانه‌ی، که پ‌یوا‌بوو
 ئه‌ده‌ب به‌ هه‌موو ژانره‌کانیه‌وه ئامراز که ب‌ دنده‌دان و دنده‌انی
 فیکره‌یه‌کی دیاریکراو، وه‌ک چ‌ن جه‌ختی له‌سهر وه‌زیفه‌ی سیاسی شاعر
 ده‌کرده‌وه، گیرو‌گرفته ک‌مه‌ایه‌تییه‌کانیشی به‌ هه‌ند هه‌‌ده‌گرت، به‌‌ام
 هه‌میشه مه‌سه‌له‌ی چ‌ژی به‌ نیاز‌کی ئه‌خلاق و جوانی ده‌به‌سته‌وه، نه‌ک
 به‌ تا‌قم و چ‌ین‌کی دیاریکراوه‌وه. من ده‌پرسم ئایا ئه‌وه ه‌‌زی
 (ئایینی ئیسلام) ه‌وا ده‌کات ئه‌ده‌بی کلاسیزمی کوردی له‌ (حوجره و
 مزگه‌وت) ه‌کانه‌وه سهر هه‌‌بدات، یان په‌یوه‌ندی به‌ ب‌ه‌‌زی (ئه‌ده‌بی
 زاره‌کی کوردی) و به‌ ب‌ ئا‌گای و ده‌رک نه‌کردنی (چه‌مکی
 لاسایی‌کردنه‌وه‌ی ئهرست‌یی و عه‌ق وه‌ک بنه‌مایه‌ک ب‌ فله‌سه‌فه‌ی جوانی
 ئه‌ده‌ب) ه‌وه هه‌یه، که به‌ بنه‌ما سه‌ره‌کییه‌کانی ئه‌ده‌بی کلاسیک
 ده‌ژم‌رد‌رن؟

ب‌گومان سه‌ره‌تای به‌ره‌وپ‌‌شچوونی ئه‌ده‌بی کلاسیک له‌ ئیتا‌یا، له
 سه‌ده‌ی س‌‌زده‌می زایینی دوا‌ی په‌ی‌بردن به‌ ئهرست و بنه‌ما
 گریکییه‌کان، به‌ تایبه‌تی له‌سهر ده‌ستی شاعیرانی سه‌رده‌می ر‌نیسانس و
 دواتر له‌ ف‌ه‌نسا و ئه‌‌مانیا و له‌سهر ده‌ستی پ‌‌شه‌نگی قوتا‌بخانه‌ی
 ئینگلیزی (شکسپیر 1564-1616ز) گه‌یشه تر‌پ‌ک. به‌‌ام له‌ سه‌ده‌ی شانزه
 و چه‌فده‌ی زایینی ئه‌وه ره‌خه‌گران و ره‌خه‌گرانی ف‌ه‌نسی بوون،
 توانیان له‌ ر‌‌گای ک‌مه‌‌ک تی‌ر و پرهنسیبه‌وه، ه‌‌ز‌کی نو‌ به
 ئه‌ده‌بی کلاسیک به‌خشن! ئه‌گه‌رچی وازیان له‌ چه‌مکی (لا‌سای‌کردنه‌وه‌ی
 ئهرست‌یی نه‌ه‌‌نا، به‌‌ام بایه‌خ‌کی ز‌ریان به‌ عه‌ق‌گه‌رای و فیکره‌ی
 تا‌گه‌رای ده‌دا و توانیان ج‌‌ر‌ک له‌ هاو‌گون‌جان له‌ ن‌‌وان
 بابه‌ت‌گه‌رای بنه‌ستی کلاسیکی ک‌ن و خود‌گه‌رای په‌‌گیری ر‌‌مانسی
 دروست بکه‌ن. یه‌ک‌ک له‌و ره‌خه‌گرانه، ره‌خه‌گری ف‌ه‌نسی (نیک‌‌لا بوال‌
 1636-1711) * بوو، که توانی جه‌خت له‌ یه‌ک‌تی (بابه‌ت) و (شو‌ن) و
 (کات) بکاته‌وه و بنه‌غه‌کانی ئه‌ده‌بی کلاسیک نو‌ بکاته‌وه. هر
 له‌و‌شه‌وه قوتا‌بخانه‌یه‌کی جیا‌واز له‌ ز‌ر رووه‌وه به‌ ناوی نیو‌کلاسیک

(Neo classical) هاته ئاراوه.

سەرچاوه و پهراوێز:

* - مژوونووسان مژووی گهلانی ئه‌وروپا به‌سهر سڅ چاخ دابه‌ش ده‌که‌ن، یه‌که‌م، چاخ کلاسیکی دځرین (سهرده‌می ده‌سه‌ځا تداریه‌تی گریک و رځمان، که‌ پښ له‌ دایکبوونی مه‌سیح ده‌گرځته‌وه). هه‌ندځ وای ده‌بینن که‌ ئه‌ده‌بیاتی ئه‌و سهرده‌مه‌ (سهرده‌می یځنان و رځمانی دځرین) کلاسیزمی کځنه‌، ئه‌و کلاسیکه‌ی دواتری ئه‌وروپا به‌ کلاسیزمی نوځ داده‌نځن. دووهم، چاخه‌کانی ناوه‌ځاست، که‌ به‌ سهرده‌م‌ځکی زځر تاریک ده‌ژم‌ځردرځت له‌ ئه‌وروپادا، له‌گه‌ ځاوبوونه‌وه‌ی مه‌سیحیه‌ت به‌ ئه‌وروپادا ده‌ست پځده‌کات تا کځتایی سه‌ده‌ی 16م. به‌ سهر دوو قځناغ دابه‌ش ده‌کځت: یه‌که‌م چاخه‌کانی ناوه‌ځاستی به‌راییی، واته‌ پښ رځنیسانس، که‌ ده‌سه‌ځات و ځچوونی که‌نیه‌ تځیدا ځا به‌ ده‌ست بوو، له‌گه‌ ځا هه‌رچی بیننځکی میتافیزیکیانه‌ و ئاخیره‌تپه‌رستانه‌ و فه‌رام‌ځشکردنی دنیا. دووهم، چاخه‌کانی ناوه‌ځاستی دواتر (سهرده‌می رځنیسانس، واته‌ ماوه‌ی سه‌ده‌ی 15 و 16ز) که‌ بیرکردنه‌وه‌ی زانستی و میتځدباوه‌ی و دنیا باوه‌ی سهر هه‌ځده‌دن. سځیه‌م، چاخ نوځ، به‌ ځچوونی ئارنځد ځاوزهر، ځاځ گځانی راسته‌قینه‌یه‌، واته‌ “چاخ نوځ” ته‌نیا له‌گه‌ ځا هاتنی سه‌ده‌ی هه‌ژده‌مه‌وه‌ (له‌گه‌ ځا هاتنی سهرده‌می رځشنگه‌رییه‌وه‌) ده‌ست پځده‌کات. سهرده‌می رځبازی کلاسیزم (چاخه‌کانی ناوه‌ځاست تا رځنیسانس، له‌ دواځ ځاوبوونه‌وه‌ی مه‌سیحیه‌ته‌وه‌ تا کځتایی سه‌ده‌ی 16ز) له‌ بواری سیستمی سیاسیه‌وه‌ به‌ قځناغی هیراشی (بتپه‌رستی) ده‌ناسرځته‌وه‌، له‌ بواری فه‌رمانه‌وایه‌تیدا به‌ پاشایه‌تی له‌ باوکه‌وه‌ ځا کوځ داده‌نځرت... حکومه‌ت زځر تونده‌ځه‌وانه‌ فه‌رمانه‌وا بوو. پاشا، که‌ خودا مافی ده‌سه‌ځاتی پځدابوو فه‌رمانه‌واځ موته‌ځق بوو. ځشه‌ویستی وځات ده‌بووایه‌ تځکه‌ ځا به‌ ځشه‌ویستی ځا پاشا، دروشمی هه‌موو که‌سځک ئه‌وه‌ بوو یه‌ک قانوون، یه‌ک ئایین، یه‌ک پاشا... کلاسیزم ئه‌و ده‌ستورانه‌ی به‌ موته‌ځق داده‌نا و نه‌ده‌بووایه‌ لځی لابدرځت.

* - بزوتنه‌وه‌ی رځنیسانس له‌ ماوه‌ی سه‌ده‌ی 15 و 16 رځځځکی مه‌زنی بینی له‌ به‌ره‌وپځشبردنی رځبازی کلاسیزم، وه‌ک چځن بزوتنه‌وه‌ی هیومانیه‌سته‌کان له‌ سه‌ده‌ی 15 روویه‌کی گه‌شی بزوتنه‌وه‌ی رځنیسانس بوو.

▪ - له‌ ناوه‌ځاستی سه‌ده‌ی شانزه‌ کځمه‌ځک ئه‌دیپ و نووسه‌ری رځشبی‌ر له‌ فه‌نسا ده‌رکه‌وتن و داواځ لاساییکردنه‌وه‌ و فه‌ربوونی بنه‌ماکانی ئه‌ده‌بی کځنیان ده‌کرد و پځیان ده‌گوته‌ن (پل‌ځیاد- له‌پله‌ځیاد: ناوی هه‌وت کچی ئه‌ته‌س بوو، ئه‌و هه‌وت

کچه له نائومډی ځان ده کوژن و ده بڼه نه ستږه).
* - نووسه ری رمانی له کتبی (شوانی ته تیکا) نه و زار او هی به کار هڅاوه. بروانه رڼا به نه ده بییه کان، ناماده کړدن و وهرگ رانی له فهنسییه وه د. فهاد پیربا، له بڼاو کړاوه کانی ده زگای ئاراس، ههول 2004، ل 15-16.

* - المذهب الادبی من الکلاسیکه إلى العبیه، د. نبیل راغب - مکتبه مصر - القا هره.

* - گیلېس نه و توڅه ره رڼمیه نووسه رانی به سر دوو گروپ دابهش کړدوه، نووسه رانی کلاسیک و نووسه رانی عوام، به و نووسه رانه ده گوت کلاسیک که به ره مه کانیان شایسته خو ځندنه وهی چینه باکانی کښمه بوايه، به به به نه و سیفه ته مانایه کی فره وانتری پیدا کړد و به به ره مځ ده گوترا که شایسته و تنه وه بوايه له پله کاند و ب په روه رده هی جوانان بشیا بایه. قوتا بڼانه نه ده بییه کان، نووسینی (ره زاسه ید حسه ینی) وهرگ رانی له فارسییه وه: حه مه که ریم عارف، ده زگای توڅینه وه و بڼاو کړدنه وه موکریانی، چاپخانه ی وه زاره تی په روه رده، 2006، ل 18.

* - یه کځ له ده سته و ته کانی سه رده می رینیسانس دروستیوونی ده و نه ته وه بوو، واته دروستیوونی ده و نه ته له سر بنچینه ی نه ته وه. نه وه وای کړد زمانی لاتینی که زمانی نووسینی زږبه ی نه ته وه کانی نه وروپا بوو، ورده ورده بداته پاش و زمانی نه ته وه کان به و بسښت و هر نه ته وه یه ک زمان و رښتیری نه ته وه یی ځای بېوڅښته وه.

* - بروانه رڼا به نه ده بییه کان، ناماده کړدن و وهرگ رانی له فره نسپیه وه د. فهاد پیربا. ل 21-22.

* - خاوه نی کتبی (هونه ری شیعر) ه له و کتبه دا قسه له که له پوری کلاسیک و به تایبه تی بیروکانی نه رست، وه کچن مه سه له ی (حسی سه لیم Common Sense) ده و وڅښ و نه و زار او هی یه کځ بووه له نمونه باکانی داهڼه رانی نه و کات، له لایه کی دیکه بوال پیاو بوو ده ب شاعیر فږی نه وه بڼت، که به پښاکانی عه ق بنووست، ب نه وه ی بتوان ده رځ به حسی سه لیم بکات، نه وه ش ده ب له رڼگای دوور که و تنه وه له درڅڅډادری و دوو باره کړدنه وه مه یسر بکات، وه کچن ده یگوت پوښته له سر شاعیر عه ق ځی له باره ی سروشته وه به کار به ښت، نه وه ش یه کځ بوو له و پر نسیبانه ی که به شوه یه کی گشتی کلاسیزمی نو بانه گه شه ی ب ده کړد، به دیوه که ی دیکه ش جه خت له سروشتی ناو ه کی و هه سته ناو ه کییه کانی مر ق

بکاتوه، هه موو ئهوانهش له رځگای حسی سه لیمه وه به ج
ده ه نریت، وهك ئه وهی بواله قسه ی له کردبوو. به زیت
شاره زایی بروانه ئینته رنیت: ا. د احمد صقر - کلیه الاداب -
جامعه الإسکندریه.